

«بخشنامه»

جهت اطلاع مدیران عامل محترم بانک‌های دولتی، غیردولتی، شرکت دولتی پست‌بانک، موسسات اعتباری غیربانکی و بانک مشترک ایران - ونزوئلا ارسال می‌شود

با سلام؛

احتراماً، پیرو بخشنامه شماره ۰۰/۳۷۳۶۲۶ مورخ ۱۴۰۰/۱۲/۲۲ موضوع ابلاغ لزوم تعیین «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» در هر بانک یا مؤسسه اعتباری غیربانکی و همچنین بخشنامه شماره ۰۱/۱۵۱۷۲۱ مورخ ۱۴۰۱/۶/۱۶ متضمن ابلاغ «ضوابط ناظر بر نظارت و تطبیق شرعی مؤسسات اعتباری»، بدین وسیله به استناد نامه شماره ۰۲/۵۵۰۷۶ مورخ ۱۴۰۲/۳/۱۰ اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی، «راهنمای اجرایی نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسات اعتباری» تهیه شده توسط آن اداره، به شرح پیوست جهت استحضار و صدور دستور مقتضی ایفاد می‌گردد.

خواهشمند است دستور فرمایند، ضمن ابلاغ مراتب به واحدهای ذی‌ربط در آن بانک/مؤسسه اعتباری غیربانکی با لحاظ مفاد بخشنامه شماره ۹۶/۱۴۹۱۵۳ مورخ ۱۳۹۶/۵/۱۶ و نظارت بر حسن اجرای آن، در صورت وجود هرگونه سؤال و ابهام احتمالی مرتبط با راهنمای یاد شده، مراتب رأساً از اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی استعلام

گردد. ۰۳۸۳۰۴/۶/ظ

مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی

اداره مطالعات و مقررات بانکی

الهام چیت‌سازان

۳۸۱۶

حمیدرضا غنی‌آبادی

۳۲۱۵-۰۲

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اداره بررسی های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی

راهنمای اجرایی نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسات اعتباری

اداره بررسی های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی

بهمن ماه ۱۴۰۱

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تهران، بلوار میرداماد، شماره ۱۹۸

تلفن: ۲۹۹۵۱ (۹۸۲۱+)

وب سایت: www.cbi.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

- ۱- مقدمه ۱
- ۲- اهداف ۲
- ۳- دامنه کاربرد ۲
- ۴- رویکرد کلی به نظارت شرعی ۲
- ۵- نظارت، پاسخگویی و مسئولیت ۴
- ۶- استقلال مسئول نظارت و تطبیق شرعی ۵
- ۷- صلاحیت و شایستگی ۶
- ۸- رازداری ۶
- ۹- فرآیند گردش کار ۷

۱- مقدمه

مرور استانداردهای بین‌المللی مطرح در زمینه «نظارت و تطبیق شرعی» و تجارب کشورها در این زمینه نشان می‌دهد که مقوله نظارت بر شرعی بودن فعالیت‌های بانک‌های اسلامی به خوبی مورد توجه سیاست‌گذاران حوزه بانکداری و مالی اسلامی واقع شده است؛ به نحوی که تمامی بانک‌هایی که بخواهند به هر نوع تحت عنوان «منطبق با شریعت» به فعالیت مشغول شوند، لازم است حتماً چهارچوب یا ساختاری برای نظارت و تطبیق شرعی در نظر بگیرند. بانک‌های مرکزی و نهادهای سیاست‌گذار نیز تلاش می‌کنند تا با تدوین ضوابط اجرایی برای نظارت و تطبیق شرعی، عملاً راهبری صحیح این موضوع را انجام دهند.

«راهنمای اجرایی نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسات اعتباری» نیز با چنین هدفی تدوین شده است و تلاش می‌کند جزئیات فعالیت مسئولین نظارت و تطبیق شرعی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی کشور را ارائه کند. این راهنما با الگو گرفتن و بومی‌سازی برخی اسناد بین‌المللی تدوین شده است که مهمترین آنها عبارت‌اند از: «اصول راهنمای نظارت شرعی برای مؤسسات ارائه‌کننده خدمات مالی اسلامی»^۱ هیئت خدمات مالی اسلامی^۲، «دستورالعمل نظارت شرعی داخلی بر مؤسسات مالی اسلامی»^۳ سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی^۴، «رهنمودهای چهارچوب حاکمیت شرعی برای مؤسسات مالی اسلامی»^۵ بانک مرکزی پاکستان و نهایتاً «چهارچوب حاکمیت شرعی برای مؤسسات بانکداری اسلامی»^۶ بانک مرکزی مالزی.

لازم به ذکر است که این راهنمای اجرایی در راستای بخشنامه شماره ۰۰/۳۷۳۶۲۶ مورخ ۱۴۰۰/۱۲/۲۲ و بخشنامه شماره ۰۱/۱۵۱۷۲۱ مورخ ۱۴۰۱/۰۶/۱۶ در حوزه تعیین جایگاه و وظایف مسئولین نظارت و تطبیق شرعی و در اجرای ماده (۱۶) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران^۷ که در آن «نظارت شرعی بر عملکرد نظام بانکی از جهت انطباق با موازین فقه اسلامی» از جمله وظایف شورای فقهی مطرح شده است و همچنین وفق بند (۳) از ماده (۹) دستورالعمل داخلی تشکیل و فعالیت شورای فقهی بانک مرکزی (مصوب پنجاه و یکمین جلسه مورخ ۱۴۰۰/۱۰/۱۵ شورای فقهی) که بر وظیفه دبیرخانه

^۱ Guiding Principles on Sharia Governance System for Institutions Offering Islamic Financial Services

^۲ The Islamic Financial Services Board (IFSB)

^۳ Internal Shariah Review Standard

^۴ The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI)

^۵ Guidelines on Shariah Governance Framework for Islamic Financial Institutions in Pakistan (۲۰۱۰)

^۶ Shariah Governance Framework for Islamic banking Institutions in Malaysia (۲۰۱۸)

^۷ متن ماده مذکور: «برای حصول اطمینان از اجرای صحیح عملیات بانکی بدون ربا در نظام بانکی کشور و جهت نظارت بر عملکرد نظام بانکی و اظهارنظر نسبت به رویه‌ها و ابزارهای رایج، شیوه‌های عملیاتی، دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها، چهارچوب قراردادهای و نحوه اجرای آنها از جهت انطباق با موازین فقه اسلامی، شورای فقهی در بانک مرکزی ... تشکیل می‌شود».

شورای فقهی^۱ جهت تبدیل مصوبات شورای فقهی به چک‌لیست‌ها و رویه‌های نظارت جهت انجام نظارت و تطبیق شرعی تاکید دارد، تدوین شده است.

۲- اهداف

هدف این راهنمای اجرایی، ارائه چهارچوب کلی، اهداف، وظایف، اختیارات، مسئولیت‌ها و شیوه گزارش‌دهی مسئولین نظارت و تطبیق شرعی در موسسات متبوع می‌باشد. وظیفه کلی مسئول نظارت و تطبیق شرعی، نظارت و تضمین این مسئله است که تمامی فعالیت‌هایی که مؤسسه اعتباری انجام می‌دهد، در سازگاری با اصول و قواعد شرعی قرار دارد.

۳- دامنه کاربرد

نظارت و تطبیق شرعی فرایند ارزیابی تمامی عملکردهای یک مؤسسه اعتباری از منظر اسلامی و تطابق با شرع مقدس می‌باشد. این ارزیابی شامل موارد متعددی می‌گردد از جمله: بررسی متن قراردادهای منعقد شده با سپرده‌گذاران و تسهیلات‌گیرندگان؛ بررسی نمونه منتخب از پرونده‌های تسهیلاتی مشتریان؛ بررسی طرح‌ها و محصولات داخلی مورد استفاده در موسسات اعتباری؛ بررسی سامانه‌های نرم‌افزاری و شیوه‌های محاسبه سود، کارمزد و غیره؛ پاسخگویی به سوالات و ابهامات واحدهای اجرایی در موضوعات مرتبط با شریعت و در نهایت در نظر گرفتن برنامه‌های آموزشی، ترویجی و تبلیغاتی در مباحث مرتبط با بانکداری اسلامی.

۴- رویکرد کلی به نظارت شرعی

اصل اول: هدف غایی از نظارت و تطبیق شرعی «رفع شبهه ربا و سایر شبهات شرعی موجود در عملیات داخلی بانک‌ها و موسسات اعتباری غیربانکی» می‌باشد؛ به نحوی که موسسات اعتباری بتوانند در یک دوره زمانی مشخص اشکالات و شبهات شرعی موجود را رفع نمایند.

اصل دوم: ساختار نظارت و تطبیق شرعی در نظام بانکی کشور در دو سطح اجرایی می‌گردد که عبارت‌اند از: شورای فقهی بانک مرکزی و مسئولین نظارت و تطبیق شرعی. دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی رابط بین شورای فقهی و مسئولین نظارت و تطبیق شرعی خواهد بود.

اصل سوم: به منظور ضابطه‌مند کردن و یکپارچه‌سازی حکمرانی نظارت و تطبیق شرعی در نظام بانکی، دبیرخانه شورای فقهی به طور پیوسته استانداردها، چک‌لیست‌ها و رویه‌های نظارت و تطبیق شرعی را تدوین و پس از تأیید در شورای فقهی بانک مرکزی به مسئولین نظارت و تطبیق شرعی ابلاغ می‌کند. کلیه فعالیت‌های مسئولین نظارت و تطبیق شرعی و اعلام مغایرت‌های شرعی که در رابطه با مقررات داخلی موسسه اعتباری ارائه می‌کنند (چه در مورد مقررات داخلی که قرار است در هیئت مدیره مطرح شود و چه مواردی که از قبل به تصویب رسیده و در حال اجرا می‌باشد)، لازم است بر اساس استانداردها، چک‌لیست‌ها و رویه‌های نظارتی مذکور و با تأیید دبیرخانه شورای فقهی انجام شود.

اصل چهارم: توصیه می‌شود مؤسسات اعتباری به منظور نیل به انطباق حداکثری با موازین اسلامی، متناسب با اندازه، پیچیدگی و طبیعت فعالیت‌هایشان نسبت به توسعه و تقویت امر نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسه متبوع همت گمارند.

اصل پنجم: توصیه می‌شود مؤسسه اعتباری توان داخلی خود در زمینه نظارت و تطبیق شرعی را از طریق تخصیص نیروی انسانی آشنا با مباحث بانکداری اسلامی (شامل کارشناس، بازرس و غیره) به مسئول نظارت و تطبیق شرعی تقویت کند.

اصل ششم: با توجه به جدید بودن نظارت و تطبیق شرعی در نظام بانکی کشور، به مؤسسات اعتباری توصیه می‌شود به فراخور نیازها و ضرورت‌های حوزه کسب‌وکاری خود، به طور پیوسته موارد دارای ابهام و مشکلات اجرایی مرتبط با بانکداری اسلامی (از جمله صوری شدن عقود، عدم امکان پیاده‌سازی درست برخی عقود، اشکالات در سامانه‌های نرم‌افزاری، نبودن زیرساخت‌ها مرتبط و غیره) را از طریق مسئول نظارت و تطبیق شرعی به دبیرخانه شورای فقهی منعکس نمایند. بدیهی است این تعامل دو طرفه به اصلاح و توسعه روش‌ها، ابزارها و غیره در شبکه بانکی منجر می‌گردد.

اصل هفتم: مسئول نظارت و تطبیق شرعی عضو کمیته تطبیق موسسه اعتباری بوده و خروجی فعالیت‌های خود را به صورت پیوسته در کمیته مذکور ارائه می‌کند.

اصل هشتم: رویکرد کلی شورای فقهی در زمینه نظارت و تطبیق شرعی تشویقی بوده و تلاش خواهد شد تا مؤسسات اعتباری پیشرو در زمینه نظارت و تطبیق شرعی به صورت دوره‌ای مورد تقدیر قرار گیرند.

۵- اختیارات، وظایف و مسئولیت‌ها

- مسئولین نظارت و تطبیق شرعی موظف‌اند موارد عدم تأیید شرعی در رابطه با مقررات داخلی موسسه اعتباری را صرفاً بر اساس استانداردها، چک‌لیست‌ها و رویه‌های نظارت و تطبیق شرعی که توسط دبیرخانه شورای فقهی تهیه و ابلاغ می‌گردد، انجام دهند.
- مسئول نظارت و تطبیق شرعی موظف است به صورت مستمر در هماهنگی و ارتباط با واحدهای مختلف موسسه اعتباری، ریسک شریعت را پایش و گزارش مربوطه را به هیئت مدیره موسسه اعتباری منعکس نماید.
- در صورتی که مسئول نظارت و تطبیق شرعی یک یا چند مورد از مقررات داخلی مؤسسه اعتباری که قرار است در هیئت مدیره مطرح شود و یا قبلاً به تصویب رسیده و در حال اجرا می‌باشد را واجد مغایرت شرعی تشخیص دهد، موظف است مراتب را به هیئت مدیره مؤسسه اعتباری و دبیرخانه شورای فقهی اعلام کند. تا زمانی که مغایرت شرعی ذکر شده به تأیید نهایی دبیرخانه نرسیده است، اجرای مقررات داخلی مذکور بلامانع است.
- پس از تأیید مغایرت اعلامی توسط دبیرخانه شورای فقهی و اعلام آن به مؤسسه اعتباری، هیئت مدیره موظف است بلافاصله اجرای مقرر داخل مذکور را متوقف کند. در صورتی که به هر دلیل امکان توقف یکباره اجرای مقرر وجود نداشته باشد، لازم است هیئت مدیره در نامه‌ای توجیهی برنامه خود را برای انجام اصلاحات در بازه زمانی حداکثر چهارماهه به دبیرخانه شورای فقهی اعلام نماید.
- اختیارات و وظایف مسئولین نظارت و تطبیق شرعی صرفاً محدود به مواردی است که مصوبات هیئت مدیره واجد ابعاد شرعی و فقهی باشد؛ به طور خاص مقررات داخلی مرتبط با شیوه‌های تجهیز و تخصیص منابع، ارائه خدمات و وصول مطالبات در این رابطه مورد تأکید است.
- با توجه به اینکه پیش‌نیاز و مقدمه اجرایی شدن نظارت و تطبیق شرعی در عملیات داخلی مؤسسات اعتباری، در نظر گرفتن تدابیر و برنامه‌های آموزشی، ترویجی و تبلیغاتی مرتبط توسط مؤسسه اعتباری می‌باشد، مسئول نظارت و تطبیق شرعی موظف است با همکاری واحدهای ذی‌ربط در مؤسسه اعتباری و دبیرخانه شورای فقهی، برنامه‌های مذکور را جهت اجرا پیشنهاد دهد.
- حداقل ساعت فعالیت مورد انتظار از مسئول نظارت و تطبیق شرعی ۸ ساعت در هفته (۳۲ ساعت در ماه) می‌باشد. در صورتی که مسئول نظارت و تطبیق شرعی جهت انجام وظایف خود نیاز به کارشناس، بازرس و غیره، داشته باشد، می‌تواند مراتب را به هیئت مدیره موسسه اعتباری اعلام کند. تشخیص تعداد نیروی انسانی مورد نیاز که لازم است جهت انجام وظایف مطرح شده در اختیار مسئول نظارت و تطبیق شرعی قرار گیرد با هیئت مدیره موسسه اعتباری است.

- «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» موظف است به سؤالات و ابهامات شرعی مرتبط با عملیات بانک و مؤسسه اعتباری غیربانکی مطروحه توسط واحدهای اجرایی و عموم مردم پاسخ دهد و در صورت وجود هرگونه ابهام مراتب را به دبیرخانه شورای فقهی منعکس نماید.
- «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» موظف است در جلسات توجیهی که توسط بانک مرکزی به منظور هماهنگ سازی فعالیت مسئولین نظارت و تطبیق شرعی در شبکه بانکی برگزار می شود شرکت نموده و اقدامات و برنامه های خود را در هماهنگی با دبیرخانه شورای فقهی عملیاتی سازد.
- «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» مکلف است هر سه ماه یکبار، گزارش عملکرد خود را به دبیرخانه شورای فقهی و هیئت مدیره مؤسسه اعتباری ارسال نماید و در پایان هر سال نیز گزارش انطباق با شریعت در رابطه با عملکرد کلی بانک یا مؤسسه اعتباری غیربانکی را (بر اساس شیوه نامه اجرایی تهیه شده توسط دبیرخانه شورای فقهی) جهت طرح در شورای مذکور ارائه نماید. گزارش سالانه انطباق با شریعت موسسات اعتباری پس از طرح و تأیید در شورای فقهی بانک مرکزی و در صورت صلاحدید این شورا، به صورت عمومی منتشر می گردد.
- مؤسسه اعتباری موظف است گزارش سالانه انطباق با شریعت خود را که به تأیید شورای فقهی بانک مرکزی رسیده است، در مجمع عمومی خود به اطلاع سهام داران برساند.

۶- استقلال مسئول نظارت و تطبیق شرعی

- مسئول نظارت و تطبیق شرعی باید در ایفای وظایف و انجام مسئولیت های خود به صورت «مستقل» عمل نماید؛ به طوری که بتواند تصمیماتی را که در رابطه با موضوعات مرتبط با مباحث شرعی می گیرد، به صورت مناسبی اجرا نماید. هیچ یک از مدیران یا کارکنان مؤسسه اعتباری نباید اجازه داشته باشند تا نظرات خود را بر نظرات مسئول نظارت و تطبیق شرعی تحمیل کنند.
- برکناری مسئول نظارت و تطبیق شرعی لازم است با ذکر دلایل توجیهی توسط هیئت مدیره مؤسسه اعتباری و پس از تأیید شورای فقهی بانک مرکزی انجام شود.
- هر زمان که موضوع تعارض منافع مسئول نظارت و تطبیق شرعی غیر قابل اجتناب تشخیص داده شود، وی موظف است مراتب را به صورت مکتوب به دبیرخانه شورای فقهی منعکس کند.

۷- صلاحیت و شایستگی

- توصیه می‌شود مؤسسات اعتباری به صورت پیوسته و دوره‌ای نسبت به برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط جهت آشنا شدن هر چه بیشتر مسئولین نظارت و تطبیق شرعی با عملیات داخلی مؤسسات اقدام کنند. انجام این کار به درک بهتر عملیات واقعی توسط مسئولین مذکور و تقویت اعلام نظرهای شرعی کمک شایانی می‌کند.
- مؤسسات اعتباری موظف به پرداخت حقوق و مزایای «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» متناسب با حجم کار تعیین شده و انعکاس تمامی حقوق و مزایای پرداختی به این افراد به دبیرخانه شورای فقهی، می‌باشند.

۸- رازداری

- بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی موظف‌اند با رعایت تدابیر محرمانگی، امکان دسترسی «مسئول نظارت و تطبیق شرعی» به آمار، اطلاعات، پرونده‌های تسهیلاتی و سامانه‌های نرم‌افزاری مرتبط را جهت انجام وظایف انطباق با شریعت و تکمیل چک‌لیست‌های نظارت و تطبیق شرعی فراهم نمایند.
- آمار، اطلاعات، پرونده‌های تسهیلاتی و سامانه‌های نرم‌افزاری مرتبط که جهت انجام وظیفه نظارت شرعی در اختیار مسئولین نظارت و تطبیق شرعی قرار می‌گیرد جنبه محرمانه داشته و لازم است مسئولین مذکور حداکثر تدابیر لازم جهت حفاظت از اطلاعات مذکور را مورد توجه قرار دهند.
- ممکن است مسئول نظارت و تطبیق شرعی در فرایند انجام وظیفه نظارت و تطبیق شرعی به اطلاعاتی دست یابد که بر اساس ضوابط مؤسسه اعتباری محرمانه به حساب می‌آیند. این اطلاعات نباید به صورتی مورد استفاده قرار گیرد که به مؤسسه آسیبی برساند؛ به ویژه آنکه عدم حفظ محرمانگی، ممکن است منجر به از دست رفتن مزیت رقابتی یا منافع مؤسسه از طرق دیگر گردد.
- مسئله رازداری شامل تمامی اطلاعاتی می‌شود که مسئول نظارت و تطبیق شرعی عهده‌دار آنها شده است؛ این مسئله با به اتمام رسیدن همکاری وی با مؤسسه اعتباری خاتمه نمی‌یابد.
- لازم است مؤسسه اعتباری هنگام تدوین قرارداد همکاری با مسئول نظارت و تطبیق شرعی، صراحتاً تأکید نماید که وی موظف به رازداری در رابطه با اطلاعات دریافتی از مؤسسه در فرایند انجام وظیفه نظارت و تطبیق شرعی می‌باشد.

۹- فرآیند گردش کار

